

УДК 364.48

*М. М. Жибак,**к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"**Т. О. Дацко,**старший викладач, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО АГРАРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОКРЕМИХ ОБЛАСТЕЙ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ

У статті висвітлено процес розвитку аграрного трудового потенціалу територій Західного регіону, розкриті причини його негативних тенденцій.

In the article is highlighted the process of development of agrarian labour potential of territories of Western region, were shown the reasons of its negative tendencies.

Ключові слова: трудовий потенціал, сільське населення, сільськогосподарське виробництво, працездатне населення, досліджуваний регіон.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки постають принципово нові вимоги до формування і забезпеченості трудовими ресурсами сільського господарства. Нижчий рівень оплати аграрної праці порівняно з іншими галузями економіки, погіршення мотивації праці, низько кваліфіковане управління персоналом, відсутність збалансованості між трудовими ресурсами та робочими місцями спричиняють значне вивільнення працюючих із сільськогосподарського виробництва. Це призводить до відтоку з аграрного виробництва найбільш працездатних, досвідчених і перспективних трудових ресурсів, що негативно позначається на економіці села й продовольчій безпеці України.

Трудові ресурси сільського господарства включають перш за все працездатних чоловіків та жінок в працездатному віці, відповідно 16-60 і 16—55 рр. членів сільськогосподарських підприємств. Крім того, до трудових ресурсів аграрної сфери, зараховуються працездатні з інших галузей народного господарства, якщо вони беруть участь у сільськогосподарських роботах, а також трудові ресурси включають працездатних в працездатному віці, людей пен-

сійного віку, підлітків до 16 років, які проживають на селі.

Трудові ресурси є надзвичайно важливою складовою частиною продуктивних сил суспільства, їх вільне використання в процесі праці призводить у рух засоби виробництва, внаслідок чого виробляються матеріальні блага — джерело існування людства. Земля, основні і оборотні фонди та трудові ресурси складають сукупний ресурсний потенціал будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Сучасний стан розвитку аграрних відносин в Західному регіоні, рівно як і в Україні, основою якого є аграрний трудовий потенціал, характеризується певною невизначеністю та нестабільністю в організаційному плані. Прийняті останнім часом важливі організаційно-економічні та правові заходи, пов'язані із переходом приватної власності на землю, формування господарських структур ринкового типу й досягнення НП на цій основі певних позитивних зрушень, ще не вивели сільське господарство із критичного стану.

З огляду на це виникає потреба у глибокому вивченні тенденцій розвитку аграрного трудового потенціалу як основи сталого розвитку сільського господарства, так як з ним пов'язані стратегічні цілі розвитку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід відзначити, що вітчизняна наука має давні традиції і серйозні напрацювання у дослідженнях трудового потенціалу сільських територій. Вагомий внесок у дослідження трудового потенціалу села, питань мотиваційного механізму, управління трудовими ресурсами зробили такі вітчизняні вчені-економісти, як Д.П. Богиня, С.І. Бандур, В.В. Вітвіцький, О.А. Грішнова, В.С. Дієсперов, Г.І. Купалова, О.В. Крушельницька, М.П. Поліщук та інші. Однак не всі аспекти цієї багатопланової проблеми всебічно дослідженні. Зокрема, має свою специфіку розвитку аграрний потенціал областей Західного регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для того щоб чітко визначити шляхи ефективного вирішення існуючих проблем сільськогосподарства територій Західного регіону, доцільним, на нашу думку, є дослідження сьогоденних тенденцій розвитку трудового потенціалу села та виділення тих основних причин, які породжують всі його негаразди.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування трудових ресурсів села в сучасних умовах відбувається під впливом багатьох важливих чинників, до яких слід віднести докорінну організаційно-структурну трансформацію аграрного сектора, що пов'язана з його переходом до ринкових умов господарювання. Неприятлива демографічна ситуація, істотні відмінності між рівнем життя в місті і на селі, лібералізація трудової міграції, фактори техногенного впливу (Чорнобильська катастрофа, тощо) зумовили зменшення їх чисельності.

Трудові ресурси сільськогосподарського виробництва є багато, чисельними. Ця обставина, з одного боку, є умовою розвитку, а з іншого спричиняє складні проблеми, пов'язані з використанням та результативністю праці, зайнятістю, соціальним захистом, тощо. Протягом десятиріч відбувався відтік трудових ресурсів з сільської місцевості, який частково компенсувався зростанням продуктивності праці. Останніми роками питома вага міграційного сільського населення стабілізувалася внаслідок збільшення безробіття та зниження рівня життя міського населення.

Непродумані економічні перетворення в

Україні та відсутність реального законодавства, яке було б спрямоване на захист та підтримку вітчизняного виробника, корумпованість і т.п. негативно вплинули на величину її трудового потенціалу. Майже всі його характеристики почали швидко погіршуватися.

Трудовий потенціал характеризується суспільною дієздатністю до праці та визначається категорією "ресурси праці". Він має кількісний і якісний вирази. Кількісний вираз — це перш за все чисельність працездатного населення (трудова ресурси) та кількість робочого часу, відпрацьованого працездатним населенням при певному рівні інтенсивності праці. Кількісна оцінка трудового потенціалу включає обґрунтування втрат трудового потенціалу. Демографічні особливості потребують виокремлення показників, що розраховується за статеву ознакою. Оцінки реальної тривалості трудового життя дозволяють розрахувати втрати трудового потенціалу жінок і чоловіків у регіональному розрізі.

Якісна сторона трудового потенціалу містить у собі такі основні характеристики, як стан здоров'я та фізичної працездатності членів суспільства, його освітні та професійні рівні. Кількісна сторона трудового потенціалу розраховується шляхом множення середньої тривалості трудової діяльності у розрахунку на одного працездатного на кількість працездатного населення (з урахуванням статево-вікової структури).

Якості трудового потенціалу можна визначити як сукупність певних властивостей, які його характеризують. Мірою якості трудового потенціалу виступає ступінь відповідно його професійно-кваліфікаційних, інтелектуальних характеристик, стану науково-технічного та духовного розвитку [1, 2, 7].

Природною основою формування трудових ресурсів є населення.

Зміни в динаміці загальної чисельності населення визначаються змінами у розміщенні міського і сільського населення. Розміщення міського і сільського населення має істотний вплив на раціональне розміщення та оптимальний розвиток продуктивних сил.

Тенденція зменшення кількості сільського населення спостерігається і в областях досліджуваного регіону. Так, в Тернопільській області за цей же ж період зменшення кількості сільського населення склало 24,7 тис. чоловік,

Рис. 1. Річна динаміка зміни кількості сільського населення

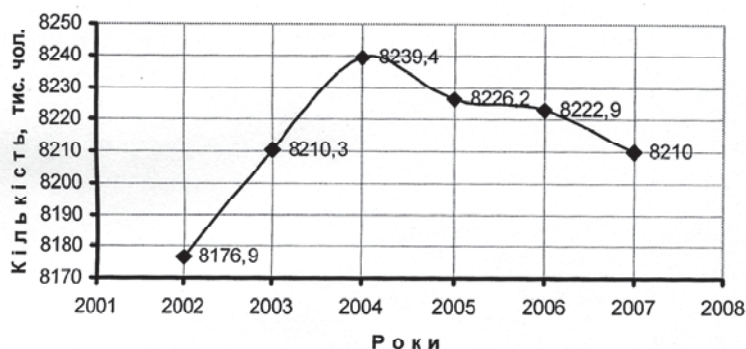

Рис. 2. Динаміка працездатного сільського населення України

* розраховано та побудовано автором за матеріалами [3]

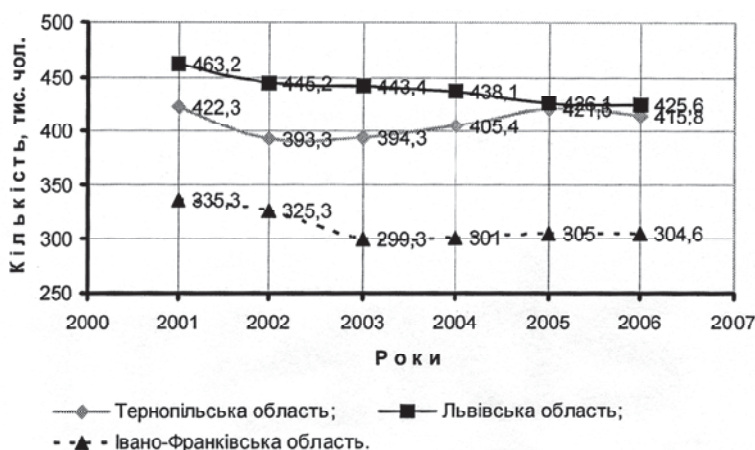

Рис. 3. Динаміка працездатного сільського населення в досліджуваному регіоні

* розраховано та побудовано автором за матеріалами [4, 5, 6]

у Львівській — 59,6 тис. чоловік., в Івано-Франківській — 26 тис. чоловік. Якщо подивитися динаміку зміни кількості сільського населення по роках, рис. 1, то видно, що в областях досліджуваного регіону зменшення кількості сільського населення проходить більш повільними темпами, однак, загальні тенденції зберігаються. Характерними є 2005 і 2006 роки, в яких чітко спостерігається відповідно зменшення та збільшення негативних тенденцій що до динаміки сільського населення, яке можна пояснити в першу чергу міграційними процесами населення під впливом економічно політичної ситуації в Україні.

Кількість працюючих у сільському господарстві постійно змінюється у зв'язку із звільненням з об'єктивних причин, пересуванням у середині структурних підрозділів та приймання нових робітників замість вибулих або при розширенні виробництва. Рух робочої сили викликає додаткові затрати на підготовку та перепідготовку нових робітників, знижує на деякий час продуктивність не тільки нових робітників у зв'язку з освоєнням нових умов праці, але й тих, що звільняються у зв'язку з інертним відношенням до своїх обов'язків та помилками нової роботи, веде до непродуктивних втрат робочого часу в період між звільненням та влаштуванням на роботу.

Динаміка працездатного населення України приведена на рис. 2. Як видно з приведеного графіка, кількість працездатного населення в селах України у 2003, 2004 роках зростає, а починаючи з 2004 року, спостерігається стабільна тенденція його зменшення. Збільшення кількості працюючих в сільській місцевості у 2003, 2004 роках, відбулося в основному за рахунок міграційних процесів, викликаних політичними та соціально-економічними причинами.

Однією з основних особливостей досліджуваного регіону є те, що в ньому сільське населення за чисельністю переважає над міським. Як видно з

Таблиця 1. Кількість народжених, померлих та природний приріст сільського населення (на 1000 наявного населення)

Роки	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст		
	Тернопільська обл.	Львівська обл.	Івано-Франківська обл.	Тернопільська обл.	Львівська обл.	Івано-Франківська обл.	Тернопільська обл.	Львівська обл.	Івано-Франківська обл.
1990	12,6	14,6	19,6	16,3	13,9	10,3	-3,7	0,7	2,3
1995	11,9	12,6	11,1	17,5	15,4	11,5	-5,6	-2,8	-0,3
2000	9,4	10,0	9,0	17,1	15,3	11,4	-7,7	-5,3	-2,4
2003	8,8	**	8,2	18,5	**	12,2	-9,7	**	-3,9
2004	9,3	10,3	8,6	17,6	16,0	11,8	-8,3	-5,7	-3,2
2005	9,4	10,3	8,6	18,6	16,8	12,5	-9,2	-6,5	-3,8
2006	9,9	11,0	9,1	18,2	16,6	12,0	-8,3	-5,6	-2,9

** — відсутні дані

Складено автором за літературними джерелами [4, 5, 6].

приведеного графіка, в областях досліджуваного регіону спостерігається стабільне, хоч і не значне, порівняно з наявною тенденцією в державі, зменшення сільського працездатного населення, що в основному пояснюється природним зменшенням населення в регіоні.

Для формування та подальшого використання трудового потенціалу має значення статеві структура населення. Диспропорція у співвідношенні кількості чоловіків і жінок, з одного боку, впливає на кількість одружень і, відповідно, на природний приріст населення, а з іншого — на виробничий процес.

Щодо до досліджуваних областей Західного регіону, то маємо наступну картину. Найменша кількість чоловіків з розрахунку на 1000 жінок проживає у Тернопільській області — 866 чоловіків на 1000 жінок (2007 рік) і 864 чоловіки на 1000 жінок (2002 рік); для Івано-Фран-

ківської області цей показник складає відповідно 846 чоловіків на 1000 жінок і 861 чоловік на 1000 жінок; для Львівської області — 897 чоловіків на 1000 жінок і 900 чоловіків на 1000 жінок [4, 5, 6]. Як бачимо, що тільки в Тернопільській області цей показник дещо покращився.

Невтішно є також картина і щодо природного руху сільського населення досліджуваного регіону. Як видно з приведеної таблиці 1, починаючи з 1995 року,

маємо від'ємний коефіцієнт приросту сільського населення. Свого найбільшого від'ємного значення коефіцієнт природного приросту населення для різних досліджуваних областей набував у різні роки. Так, для Тернопільської області це характерно у 2003 році, для Львівської та Івано-Франківської — 2005 році. Із досліджуваних областей сааме Тернопільська область у питанні природного руху сільського населення виглядає досить невтішно. Адже вже в 1995 році коефіцієнт природного приросту сільського населення по області становив — 3,7, в той час як в інших областях він був відповідно 0,7 і 2,3 (табл. 1).

На початку 90-х років ХХ ст. економічні й соціальні процеси зумовили в Україні збільшення кількості населення, яке брало участь у територіальних переміщеннях. Унаслідок цього різниця кількості тих, які переїхали жити в Україну, та тих, які виїхали з неї, почала збільшуватися.

Слід відмітити, що для порівняння абсолютні величини не завжди можна використовувати. Аналізуючи окремі регіони за рівнем міграційної мобільності, слід використовувати відносні показники у розрахунку на 1000 населення, які називають коефіцієнтами і вимірюють у проміле. Так, із приведених даних (таблиця 2) видно, що більші переміщення населення характерні для міжрегіональної

Таблиця 2. Інтенсивність міграції населення досліджуваного регіону (на 1000 населення)

Області	Сальдо міграції за рік			Міждержавна міграція в 2003 р.		Міжрегіональна міграція в 2003 р.		Міждержавна міграція в 2006 р.		Міжрегіональна міграція в 2006 р.	
	1992	1994	2006	Усього мігрантів	Приріст (скорочення)	Усього мігрантів	Приріст (скорочення)	Усього мігрантів	Приріст (скорочення)	Усього мігрантів	Приріст (скорочення)
Тернопільська	3,3	-0,6	-1,7	1,0	-0,4	11,6	-0,9	0,7	-0,1	9,8	-1,6
Львівська	0,5	-8,0	-0,48	2,1	-1,1	19,5	-1,8	0,5	-0,1	7,8	-0,4
Івано-Франківська	4,8	-1,1	-0,7	1,1	-0,4	11,7	-0,9	0,6	-0,0	8,5	-0,7

Таблиця 3. Динаміка шлюбів та розлучень у сільській місцевості досліджуваного регіону (на 1000 населення)

Показники	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006
Тернопільська область							
Кількість зареєстрованих шлюбів:	8,6	8,2	5,9	8,0	6,5	7,3	7,9
міські посел.	9,7	9,4	6,5	9,8	7,7	8,9	9,4
сільські пос.	7,9	7,2	5,5	6,6	5,6	6,2	6,7
Кількість зареєстрованих розлучень:							
міські посел.	1,8	2,1	2,4	3,2	3,1	3,3	3,1
сільські пос.	3,1	3,3	3,5	4,4	4,2	4,4	4,1
	0,9	1,1	1,6	2,3	2,2	2,5	2,4
Львівська область							
Кількість зареєстрованих шлюбів:	8,8	7,7	5,7	7,8	6,3	6,9	7,6
міські посел.	9,3	8,3	6,2	8,9	7,0	7,9	8,7
сільські пос.	8,1	6,8	4,9	6,3	5,1	5,5	5,9
Кількість зареєстрованих розлучень:							
міські посел.	2,3	2,4	3,0	2,7	2,6	2,7	2,7
сільські пос.	3,4	3,3	3,9	3,3	3,2	3,2	3,2
	0,5	1,1	1,7	1,8	1,8	1,9	2,0
Івано-Франківська область							
Кількість зареєстрованих шлюбів:	8,9	8,1	6,1	8,0	6,6	7,3	7,9
міські посел.	9,6	9,0	6,5	9,4	7,7	8,7	9,8
сільські пос.	8,5	7,3	5,8	7,0	5,8	6,3	6,5
Кількість зареєстрованих розлучень:							
міські посел.	2,2	2,5	3,0	3,3	3,1	3,2	3,1
сільські пос.	3,5	3,9	4,5	4,2	3,8	3,9	4,0
	1,3	1,4	1,9	2,6	2,5	2,6	2,4

міграції в досліджуваних областях. Разом з тим як для міждержавної, так і для міжрегіональної міграції маємо від'ємне сальдо. Хоча останніми роками в Україні простежується тенден-

ція зростання стихійної нерегульованої трудової міграції населення у країні як близького, так і далекого зарубіжжя. Держзвітність про зовнішні трудові міграції фіксує лише відомості про легальні трудові поїздки, а в більшості випадків вони відбуваються нелегально.

Для продуктивної праці людина повинна, зокрема, мати міцну сім'ю. Тому збільшення шлюбів і зменшення розлучень покращують трудовий потенціал регіону.

Приведені дані, (табл. 3) свідчать, що за період, починаючи з 1990 року, загальна кількість шлюбів, що приходить на 1000 осіб наявного населення, зменшується для кожної з розглядуваних областей. Найбільше зменшення характерне для Львівської області, де цей показник зменшився в 2006 році на 1,2 порівняно з 1990 роком (табл. 3). Натомість кількість розлучень має

стійку тенденцію до збільшення і різниця в кількості розлучень в 2006 р. проти 1990 р. складає відповідно: для Тернопільської області — 1,3; для Львівської області — 0,4; для Івано-Франківської — 0,9.

Таблиця 4. Динаміка кількості вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації

	2000 /01	2001 /02	2002 /03	2003 /04	2004 /05	2005 /06	2006 /07
Івано-Франківська область							
I—II Рівень акредитації							
Кількість закладів	25	24	23	23	21	22	21
III—IV Рівень акредитації							
Кількість закладів	6	6	7	7	9	9	9
Тернопільська область							
I—II Рівень акредитації							
Кількість закладів	13			13	13	12	12
III—IV Рівень акредитації							
Кількість закладів	9			10	10	11	10
Львівська область							
I—II Рівень акредитації							
Кількість закладів	40		39	39	36	33	28
III—IV Рівень акредитації							
Кількість закладів	17		20	24	26	28	28

Незважаючи на економічну кризу й інші негаразди в нашій країні, освіченість її населення зростає. У областях досліджуваного регіону кількість вищих навчальних закладів I—II—IV рівнів акредитації зростає, що призвело відповідно і до зростання кількості дипломованих осіб. Найбільше це характерно для Львівської області, де кількість навчальних закладів III—IV рівнів акредитації у 2006/07 навчальному році становить 28 проти

17 у 2000/01 н.р. В той же час різко зменшилась кількість закладів І—ІІ рівнів акредитації — із 40 в 2000/01 н.р. до 28 у 2006/07 навчальному році. І ця тенденція проглядається у всіх досліджуваних областях, що негативно відбивається на формуванні трудового потенціалу висококваліфікованих робітничих професій та нижньої і середньої керівних ланок спеціалістів.

Стан здоров'я населення України характеризується високими показниками захворюваності, інвалідності, смертності, погіршенням показників репродуктивного здоров'я та здоров'я новонароджених. Рівень захворюваності населення України, як і досліджуваного регіону, є надто високим. Так, згідно статистичними даними загальна кількість захворювань на 10000 населення Тернопільської області становила в 2006 році 6417,0 осіб проти 5746,3 в 2000 році; для Івано-Франківської області ці цифри відповідно становили: 8565,4 в 2006 році проти 7622,4 в 2000 році; для Львівської — 8154,2 в 2006 році проти 8110,8 в 2000 році [4, 5, 6].

ВИСНОВКИ

Становлення та розвиток аграрного трудового потенціалу областей Західного регіону має вкрай незадовільні тенденції. Чітко простежується зменшення кількості сільського населення як за рахунок міграційних процесів, так і в результаті природного зменшення, значно погіршилась соціально-економічна інфраструктура, погіршується статева структура населення, що веде до зменшення кількості шлюбів.

У Західному регіоні відчутно зруйнована соціальна база села, більшість об'єктів освіти не має відповідно матеріально-технічної бази та кваліфікованого педагогічного персоналу, а значне зменшення кількості вищих навчальних закладів

І—ІІ рівнів акредитації веде до ще більшого погіршення якості трудового потенціалу. Вихід із такого становища можливий тільки при державній підтримці розвитку сільських територій і їх основи — трудового потенціалу шляхом прийняття законодавчих актів, розробки відповідних цільових програм, підтримки розвитку сільського виробника, здійснення професійної підготовки та перепідготовки незайнятого населення.

Література:

1. Пітюлич М. І., Бібен М. І., Мікловда В. В. Трудовий потенціал регіону: стратегія розвитку і функціонування. — Ужгород: Карпати, 1996. — 315 с.

2. Приймак В.І. Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. — 383 с.

3. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2006 рік / Держкомстат України. — К.: Техніка, 2007. — 367 с.

4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. — Івано-Франківськ, 2007. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. — 501 с.

5. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 рік. — Львів, 2007. Головне управління статистики у Львівській області. — Частина 2—341 с.

6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006 рік. — Тернопіль, 2007. Головне управління статистики у Тернопільській області. — 445 с.

7. Лич В.М. Трудовий потенціал: теорія та практика відтворення. Монографія. — К.: Наук. світ, 2003. — 313 с.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2009 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"